

บทที่ ๓

หลักปฏิบัติการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา โดยมีวิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลักการพัฒนา ๓ ระดับ นอกจากนั้นยังมีวิธีการจัดการความรู้ โดยบูรณาการกับสมัยใหม่

๓.๑ หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

องค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา เกี่ยวเนื่องกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ คือ การกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ^๑ คือ

ก. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะแบบแผนและจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตของพระภิกษุนั้นมีแบบแผนและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้อกุลแก่การปฏิบัติ ที่มุ่งตรงต่อ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒ - ๖๓.

จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็เป็นการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติ เช่นนั้นให้กว้างขวางออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก^๒ ความสำคัญที่เป็นความจำเป็นในการที่จะ กำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสังคมใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วย ประสานแนวคิดและการปฏิบัติให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน หรือมีความเสมอกันทั้งทฤษฎีสามัญญตา และ สีสามัญญตา ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน โดยอาศัยกฎระเบียบหรือพระวินัย เป็นเครื่องดำรงอยู่ร่วมกัน การบัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงทรงอาศัยการมีส่วนร่วมของ คณะสงฆ์เป็นสำคัญ

โดยเมื่อทรงจะบัญญัติพระวินัย (Rule) ขึ้นมาเพื่อเป็นกฎข้อบังคับข้อใดข้อหนึ่งจึงทรง ตรวจสอบและทำความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานแห่งการยอมรับร่วมกัน การเกิดขึ้นขององค์กรคณะ สงฆ์จึงเป็นการเกิดขึ้นเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์โดยส่วนร่วม เพราะเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร มีความ เมตตา เอื้อเฟื้อแก่กันและกัน ซึ่งเป็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของสังคมที่มีขนาดใหญ่

ข. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

ในยุคต้นของสมัยพุทธกาลบุคคลที่เข้ามาบวชล้วนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการ ความทำที่สุตแห่งทุกข้ออย่างแท้จริง และบางท่านก็ได้เป็นผู้บรรลุธรรมในขั้นสูงแล้วจึงได้รับการ บรรพชาอุปสมบท แต่แม้บางท่านจะยังไม่ได้บรรลุธรรมขั้นสูงระเบียบปฏิบัติและการดำรงอยู่ก็เป็น บุคคลที่มีศีลเป็นที่รัก ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาบวชมากขึ้นมีการประพฤติดิตทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ พระภิกษุที่เป็นศีลเป็นที่รักจึงได้รังเกียจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่ไม่ เสมอกันนั้นเป็นทุกข์

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๓.

การบัญญัติพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อกำราบคนหน้าด้าน ผู้ที่ไม่มีความละอายในการประพฤติปฏิบัติตนที่นำความเสื่อมเสียมาสู่คนหมู่มาก โดยเป็นการกำหนดขอบเขตการประพฤติปฏิบัติ และเมื่อล่วงละเมิดก็มีโทษตามสมควรแก่ธรรมนั้น ๆ อันเป็นการป้องกันและการกำจัดไปในตัว และในประการต่อมาก็เพื่อเป็นการอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเพราะบุคคลผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมต้องการอยู่อย่างสงบสุข มีความสันโดษเป็นพื้นฐาน แต่อาจจะได้รับความเดือดร้อนจากภิกษุผู้ทุศีลทั้งกายกรรมและวจีกรรม เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เพื่อส่งเสริมคนดีและกำราบคนประพฤติชั่ว

ค. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง

เพื่อให้การปกครองเป็นไปสมกับเจตนารมณ์แห่งการปกครอง รัฐแต่ละรัฐจึงต้องตรากฎหมายขึ้นบังคับพลเมืองของตน ให้เว้นการที่ควรเว้นให้ประพฤติตามที่ควรประพฤติเมื่อพลเมืองใดประพฤติการที่เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของรัฐ รัฐย่อมต้องลงโทษพลเมืองนั้นตามสมควรแก่ความผิด โทษที่ถูกลงโทษตามกฎหมายรัฐนี้ เป็นโทษแห่งการทำชั่วที่ต้องได้รับในภพนี้ เป็นผลเสียหายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ภิกษุแม้จะมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ มีการดำเนินชีวิตที่พิเศษแผนกหนึ่งแล้วก็ตามแต่ภิกษุก็ยังคงต้องเป็นพลเมืองที่ต้องอยู่ภายในบังคับแห่งกฎหมายรัฐ เมื่อประพฤติกการที่เป็นการล่วงละเมิดกฎหมายของรัฐย่อมต้องเกิดความผิดต้องถูกลงโทษด้วย พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผลในการเข้าไปปิดกั้นความประพฤติที่เป็นการเข้าไปล่วงละเมิดกฎหมายรัฐด้วย^๓ ซึ่งเป็นการปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในสังวรวินัยแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมสำหรับปิดกั้นความชั่วและสำหรับอบรมฝึกหัดตนให้เป็นคนดี ทั้งนี้เพราะเป็นผู้คุมความประพฤติให้เป็นปกติ เป็นผู้ไม่ตกไปจากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดำเนินไปสู่หนทางอัน

^๓ พระธรรมโสภณ (ปาสาทิโก), แนวบรรยายอนาคาริกวินัย เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อานาจการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า, ๑๑๑ - ๑๑๒.

สูงสุดคือ พระนิพพาน และแม้จะไม่ได้บรรลุธรรมในขั้นสูงก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณความดีสมควรแก่ธรรมที่ตนได้ปฏิบัติ เป็นเหตุเป็นปัจจัยในการบรรลุธรรมขั้นสูงในภพต่อไป การบัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการส่งเสริมและป้องกันอาสวะทั้งหลายที่จะมีขึ้นแก่พระภิกษุสงฆ์ และเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนในการติดต่อหรือการดำรงอยู่ในสังคมทั่วไปได้อย่างสงบเรียบร้อยไม่ก่อโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ง. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่

การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์ เป็นสิ่งที่ช่วยในการส่งเสริมสังคมในอีกรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะองค์กรคณะสงฆ์เป็นการรวมตัวของบุคคลที่ได้รับการฝึกฝน รับการพัฒนาแล้ว ดำรงตนอยู่ในฐานะอันสูงสุด เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม การปฏิบัติดีของพระสงฆ์จึงเป็นประโยชน์แก่มหาชน^๔ ดังที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม เรื่องศีลและเจตนารมทางสังคม ซึ่งพอสรุปได้ว่า

สังคมสงฆ์เป็นชุมชนซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติฝึกอบรมตน และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นชุมชนที่มีคุณธรรมหรือประพฤติความดีไว้ได้มากที่สุด รักษาวินัยซึ่งยากยิ่งที่ปุถุชนจะประพฤติได้ เป็นสมาคมของคนที่ดีโดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม^๕

องค์กรคณะสงฆ์จัดได้ว่าเป็นสังคมผู้นำในด้านคุณธรรม ความดี ที่เป็นแบบอย่างของคนในสังคม อันก่อให้เกิดความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใส และน้อมนำตนเข้ามาสู่การประพฤติปฏิบัติในความดี พระภิกษุถึงแม้จะได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์แล้วคือ เป็นพระอรหันต์แล้ว

^๔ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๓๖๔.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๘ - ๔๓๙.

ตามแต่ก็ยังคงต้องประพฤติตามกฎเกณฑ์ของสังคม หรือประพฤติดัวให้เป็นแบบอย่าง ดังเช่นปรากฏใน
 ชินณสูตรว่า^๖

พระพุทธเจ้าตรัสกับท่านพระมหากัสสปะว่า บัดนี้เธอชรามากแล้ว เธอเล็งเห็นอำนาจ
 ประโยชน์อะไร เธอจึงยังคงประพฤติวัตรในการถือธุดงค์ ใช้ผ้าบังสุกุล การบิณฑบาต การอยู่ป่า ซึ่ง
 ผ้าป่านบังสุกุลเหล่านี้ของเธอก็คงหนัก ไม่น่านั่งห่ม เธอจงทรงคฤหบดีจิ๋ว จงบริโภคโภชนาที่เขานิมนต์
 จงอยู่ในสำนักของเราเถิด ท่านมหากัสสปะทูลตอบว่าข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ
 คือ การอยู่เป็นสุขในทิวาธรรมและอนุเคราะห์ประชาชนในภายหลัง

พระสงฆ์ถึงแม้จะเป็นผู้สำเร็จกิจหรือประโยชน์ของตนแล้วก็ยังคงต้อง ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้
 เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ให้คนอื่นได้ประพฤติปฏิบัติตาม การเกิดขึ้นของสังคมหรือองค์กรคณะสงฆ์จึง
 เป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างของสังคมทั่วไป อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสยิ่งของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่
 แล้ว เป็นผลดีแก่จิตใจ ทำให้คนมีจิตใจดีงาม ด้วยอาศัยความดีงามจากพระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อ เป็นกุศล
 พื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

จ. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรคณะ
 สงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารถที่จะนำ
 พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไป อันเป็นเหตุให้พระศาสดาดำรง
 อยู่ได้นาน ดังปรากฏในเหตุปรารภ เรื่องพระศาสนาทรงดำรงอยู่ได้ไม่นานและนานของพระสารีบุตร
 ว่า^๗

^๖ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๘/๒๖๖.

^๗ วิ.มท. (ไทย) ๑/๘/๑๓.

วันหนึ่งขณะที่พระสารีบุตรอยู่ในที่หลีกเร้น เกิดความปริวิตกในจิตขึ้นว่าพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์ไหน ดำรงอยู่ไม่ได้นาน และดำรงอยู่นาน ครั้นแล้วเมื่อท่านออกจากที่หลีกเร้นและเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูลถามถึงความที่ตนได้ปริวิตกนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนสารีบุตร พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ไม่ดำรงอยู่นาน ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมนะและพระนามกัสสปะดำรงอยู่นาน เมื่อพระสารีบุตรตรัสถามถึงสาเหตุของการดำรงอยู่ได้ไม่นานและดำรงอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสชี้แจงว่า สาเหตุที่ทำให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะทรงท้อพระหฤทัยในการที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร แก่สาวกทั้งหลาย และอนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีน้อย สิกขาบทก็มีได้ทรงบัญญัติปาติโมกข์ก็มีได้ทรงแสดงแก่สาวก เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นดับขันธปรินิพพาน แม้จะมีสาวกผู้ตรัสรู้ตาม พระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง ที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ไม่อาจที่จะยังพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้

ส่วนสาเหตุที่เป็นปัจจัยทำให้พระศาสนา ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะพระนามโกนาคมนะ และพระนามกัสสปะ ดำรงอยู่ได้นานเพราะมิได้ทรงท้อพระหฤทัยเพื่อจะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย และอนึ่ง สุตตะเคยยะ เวยยาकरणะ คาถาอุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีมากสิกขาบทก็ทรงบัญญัติปาติโมกข์ก็ทรงแสดงแก่สาวก

เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นแม้จะดับขันธปรินิพพานไป สาวกผู้ตรัสรู้ตาม พระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง แม้จะต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ยังคงดำรงพระศาสนาไว้ได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน อนึ่งเมื่อมีการบัญญัติพระธรรมวินัย ที่เป็น

กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ก็จำเป็นต้องรักษากฎระเบียบ หรือเป็นการอุดหนุนหรือคำจูงพระวินัย เพื่อช่วยให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่น มั่นคงเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน^๘ อันทำให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรคณะสงฆ์เป็นไป ด้วยความเรียบร้อย และบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนา

นอกจากนี้ยังมีหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีให้ความหมายและ ประเภทของความรู้และมีเนื้อหาในเรื่องหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ พระพุทธศาสนามีเนื้อหาที่ ตอบต่อสังคมถึงเรื่องหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีวิธีการปฏิบัติองค์กร เรียนรู้อย่างไร และหลักธรรมต่างๆ ที่จะนำเสนอตามกรอบของเนื้อหาตามแนวคิดและทฤษฎีจะ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ตามหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้หลาย ประการ ว่า คำว่า ศึกษา แปลทับศัพท์ตรงกับภาษาบาลีคือ สิกขา เป็นเรื่องการฝึกฝนอบรมตน พัฒนาตน เป็น หลักปฏิบัติทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา และเป็นการปฏิบัติและการเรียน กล่าวคือ เรียนให้รู้เข้าใจ และทำให้ได้ทำให้เป็น หรือเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล การศึกษาก็คือปริยัติและปฏิบัตินั่นเอง เมื่อ รวมกันแล้วออกผลก็คือ ปฏิเวธ

อีกประการหนึ่ง การศึกษาในความหมายของคนทั่วไป หมายถึง การเล่าเรียนวิชาชีพ หรือ การศึกษา เพื่ออาชีพ กล่าวคือ เล่าเรียนเพื่อจะได้มีวิชาความรู้ไปทำมาหากินซึ่งเป็นความหมายเพียง เศษเสี้ยวของการศึกษา ทำให้ชาวบ้านมองว่า การศึกษาคือไปเล่าเรียนวิชาการเพื่อจะได้เอามาทำมา

^๘ พระธรรมปิฎก, นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๖๓.

หาเลี้ยงชีพ ตลอดจนเอาไปเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์รวมแล้ว การศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากินแต่ที่จริง การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด แม้แต่อาชีพเองก็เป็นการศึกษา^๙

นอกจากนี้ ในอดีตคำว่า การศึกษา แปลว่า ฝึกหรือเรียน ในปัจจุบันแปลว่า เรียนรู้ แต่คำว่าเรียน มีความหมายกว้างกว่า เพราะได้ทั้งรู้และได้ทั้งฝึก หมายความว่า ได้ความรู้แล้วก็ฝึกตัวเองให้ทำอะไรต่างๆ ให้เป็น และในสมัยโบราณแปลว่า สำเนียง มีความหมายลึกซึ้ง หมายความว่า รู้จักจับรู้จักเลือกเอามาใช้ประโยชน์เอามาใช้ฝึกฝน ปรับปรุงตน^{๑๐}

ดังนั้น การศึกษาที่จะได้ผลดี จะแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้สำเร็จ จะต้องมีความชัดเจนในความหมาย ในความมุ่งหมายและในการทำหน้าที่ของการศึกษา โดยจะต้องมีความหมายครอบคลุมทุกด้าน มีจุดหมายที่ไปถึงสูงสุดว่าอยู่ที่ไหนชัดเจน และมีองค์ประกอบที่ชี้ทางปฏิบัติให้เห็นว่าจะทำอะไรกันอย่างไร^{๑๑}

กล่าวโดยสรุปว่าความหมายของการศึกษา มี ๓ ด้าน ได้แก่

๑) สภาพที่เผชิญ หมายถึง การศึกษาคือการแก้ปัญหาของมนุษย์หรือการทำให้ชีวิตแก้ปัญหาได้ถ้าไม่มีปัญหา การศึกษาก็ไม่มี(ทุกข์-ทุกข์นิโรธ)

^๙ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^{๑๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔-๖, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟพรีส, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐, หลักแม่บทของการพัฒนาดน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘-๔๐.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), การศึกษา เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๗๔.

๒) สภาพที่ประสบผล หมายถึง การศึกษาคือการทำชีวิต

๒.๑) แง่ลบ คือ ได้หลุดพ้นจากปัญหา ปราศจากสิ่งบีบคั้นขัดข้อง

๒.๒) แง่บวก คือ ได้เข้าถึงสิ่งที่ดีงามสิ่งที่ประเสริฐหรือดีที่สุดที่ชีวิตพึงได้และมีอิสรภาพ
สมบูรณ์

๓) ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม หมายถึง การศึกษาคือการทำให้นุชนพ้นจากการต้องพึ่งต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก และมีความสมบูรณ์ในตัวเองมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ^{๑๒}

หลักการจัดการศึกษาให้สังคม ประกอบด้วย การศึกษาที่นำสังคม และการศึกษาที่ตามสนองสังคม กล่าวคือ การศึกษาต้องทำหน้าที่ทั้งตามสนองความต้องการของสังคมและนำสังคม แต่หน้าที่ที่สำคัญมากกว่าคือนำสังคม และการศึกษาที่ดีจะต้องนำสังคม เป็นตัวปรับตัวแก้ตรวจสอบ และให้สติในเมื่อสังคมเดินทางผิดแล้ว เพราะถ้าหากว่าการศึกษาทำหน้าที่ตามสนองความต้องการของสังคมมากไปหรืออย่างเดียวนั้น เมื่อสังคมเดินทางผิดก็เท่ากับว่าการศึกษาไปตามช่วยเพิ่มปัญหาให้สังคม การศึกษาก็จะเสริมขยายปัญหาสังคมและสร้างปัญหาแก่สังคมไปโดยไม่รู้ตัว การศึกษากลายเป็น “ตัวถูกกำหนด” ไม่ใช่เป็น “ผู้กำหนด” บทบาทที่แท้จริงของการศึกษากว้างไกล และมีความสำคัญยิ่งกว่านี้ บทบาทของการศึกษาที่สมบูรณ์ก็คือ บทบาทในการ “พัฒนาความเป็นคน” และ “นำสังคม” ดังนั้น การศึกษาจะต้องเป็นตัวนำสังคม เป็นผู้หาทางออกให้แก่สังคมเป็นผู้หาทางออกให้แก่สังคมได้ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงวิถีของสังคม ชี้นำทิศทางของสังคม จนกระทั่งสามารถแก้การติดตันของอารยธรรมมนุษย์ได้^{๑๓}

หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มี ๑๐ วิธี ได้แก่

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แขนงนำการศึกษา (ภาคต้นของหนังสือ ปรัชญาการศึกษาของไทย)**, (กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑๖, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **สยามสามไตร**, หน้า ๒๔๑.

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ให้รู้จักสถานะตามที่มันเป็นจริง หรือพิจารณาปัญหาค้นหาหนทางแก้ไขด้วยการสืบสาวเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา เรียกว่า วิธีคิดแบบอิตัปปัจจยตา หรือวิธีคิดแบบปัจจยการ ในทางปฏิบัติอาจแยกวิธีคิดนี้ได้ ๒ อย่าง ได้แก่ คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ และคิดแบบสอบสวน หรือคิดแบบตั้งคำถาม

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิดที่มุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสถานะของมันตามธรรมดา สิ่งทั้งหลายก็ดี ปรากฏการณ์ต่างๆ ก็ดี เรื่องราวต่างๆ ที่อุบัติขึ้นก็ดี เกิดจากส่วนประกอบย่อยๆ มาประสมวลกันเข้า เมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อยต่างๆ ได้แล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้นๆ ได้ถูกต้องแท้จริง หรือจับจุดที่เป็นปัญหาได้ แล้วจึงจะแก้ไขปัญหาสำเร็จ ดังที่พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิตออกเป็นส่วนย่อยต่างๆ เช่น เป็นขันธ ๕ เป็นต้น

๓) วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย โดยหยั่งรู้เข้าใจธรรมชาติธรรมดาของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประชุมกัน จึงจะต้องเป็นไปตามธรรมดา ลักษณะเหล่านี้ก็คือ ไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณ์ จึงเรียกความคิดแบบนี้ได้ว่า วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบนี้ที่ถูกต้อง ต้องดำเนินไปให้ครบ ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่า คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริง และขั้นที่สอง เร่งทำ คือ แก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัยเป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา

๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ วิธีคิดแบบอริยสัจ มีหลักการสำคัญ คือการเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยการกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจนแล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข พร้อมกันนั้นก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไรจะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายไว้นั้น อาจจัดวางเป็นขั้นตอน ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่หนึ่งกำหนดรู้ทุกข์ ขั้นที่สอง สืบสาวเหตุแห่งทุกข์ ที่

จะพึงละ ชั้นที่สาม เล็งหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ที่จะทำให้สำเร็จ และชั้นที่สี่ จัดวางวิธีการดับทุกข์ ที่จะต้องปฏิบัติ

๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ คิดตามหลักการและความมุ่งหมายเป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือลงมือทำ คือ การที่จะปฏิบัติกิจกรรมทำการต่างๆ โดยรู้เข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับจุดมุ่งหมายว่าหลักการนั้นๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็นการปฏิบัติที่ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายนั้นไม่กลายเป็นการปฏิบัติที่เคลื่อนไหวคลาดเคลื่อนลอยมลาย

๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดีข้อเสีย และทางแก้ไขทางออกให้หลุดรอดปลอดพ้นจากข้อบกพร่องต่างๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการศึกษาและยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง ส่วนบริบูรณ์ ส่วนบกพร่อง เพื่อรู้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง แค่ความจริงและเท่าที่เป็นจริงพอดีๆ ไม่เกินเลยหรือหย่อนกว่าความจริงและเพื่อปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ได้พอเหมาะไม่ผิดพลาด

๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือ การใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลส หรือ ตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ ทางเทคโนโลยี มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้นๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มียุทธค่าแก่เรา หรือที่เรานิยมเรียกว่ามันมีประโยชน์คุณค่านี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ คุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม

๘) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือ คิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกดกันหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญของงานแห่งกุศลธรรมและเสริมสร้างสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ เป็นวิธีคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ถ้าคิดในแนวทางของความรู้หรือ คิดด้วยอำนาจปัญญาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้หรือเป็นเรื่องล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คำว่า วิภาษวาท แปลว่า การพูดแยกแยะพูดจำแนก หรือพูดแจกแจง หรือแถลงความแบบวิเคราะห์ หมายถึง การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้น แล้วตัดสินลงไป ความจริงวิภาษวาทเป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพุทธศาสนาทั้งหมด พระพุทธเจ้าก็มีคำเรียกพระองค์เองอย่างหนึ่งว่าเป็นวิภาษวาทหรือวิภาษวาทิเหตุนี้ วิธีคิดแบบวิภาษวาท จึงมีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นหลายๆ อย่าง โดยจำแนกแนววิธีคิดแบบวิภาษวาทออกไปในลักษณะต่างๆ ได้แก่ (๑) จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง (๒) จำแนกโดยส่วนประกอบ (๓) จำแนกโดยลำดับขณะ (๔) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (๕) จำแนกโดยเงื่อนไข (๖) จำแนกโดยทางเลือก หรือความเป็นไปได้อย่างอื่น (๗) วิภาษวาทในฐานะ วิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง คือ วิธีตอบปัญหา (ปัญหาพยากรณ์) ๔ อย่าง ได้แก่ เอกังสพยากรณ์ ตอบแง่เดียว วิชขพยากรณ์ การแยกแยะตอบ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม และรูปนะ การหยุดหรือ พับปัญหาไม่ตอบ^{๑๔}

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา*, หน้า ๒๑-๕๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย*, หน้า ๑๐-๑๑.

๓.๒ หลักปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาบุคลากรตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาบุคลากรของกระแสหลักนั้นมีเป้าหมายในการพัฒนา ๒ ประการสำคัญกล่าวคือ ประการแรกเพื่อการพัฒนาผลงาน (performance) ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ผลผลิตของบุคคลและองค์การ ประการที่สองพัฒนาเพื่อให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ (learning)สนองความต้องการของมนุษย์เอง โดยที่เป้าหมายทั้งสองนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของ จริยธรรม เป้าหมายทั้งสองประการข้างต้นทำให้เกิดกระบวนทัศน์ในการพัฒนา ๒ แบบคือ กระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อผลงาน (performance paradigm) และกระบวนทัศน์การพัฒนา เพื่อการเรียนรู้ (learning paradigm) แต่เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมี ๔ กระบวนทัศน์ ประกอบด้วย ๒ กระบวนทัศน์ แรกที่กล่าวถึงแล้ว สำหรับอีก ๒ กระบวนทัศน์ที่ต่อยอดขึ้นไปคือ กระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกียธรรมและกระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกุตรธรรม จาก ๔ กระบวนทัศน์การพัฒนาข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ ประการ กล่าวคือ

๑) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสนองความจำเป็นของ องค์การมีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพะ

๒) นอกจากพัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ทำงานอย่าง มีความสุข มีสุขภาพจิตดี เป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ

๓) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพาน ซึ่งจะทำ ให้มนุษย์มีความสุขที่แท้จริงหรือมีสภาพของการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิงเป้าหมายทั้ง ๓ ประการข้างต้น สู่ถึงระดับขั้นของการพัฒนาตามเป้าหมายด้วยกล่าวคือ หากมนุษย์หรือองค์การมีประสิทธิภาพแล้ว

แต่ยังขาดเป้าหมายข้อที่สอง ขาดจริยธรรมศีลธรรม ก็จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้น หรือหากบุคคลหรือองค์การนั้นมีทั้งข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ แล้วก็สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ ๓ ต่อไป

อย่างไรก็ตามเป้าหมายการพัฒนานั้นจะขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ขององค์กร หากองค์กรมีวิสัยทัศน์ต้องการเป็นองค์กรที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถประสิทธิภาพในการทำงานแต่ต้องมีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมด้วย องค์กรที่ว่านี้ก็พัฒนาได้ ๒ ระดับเป้าหมาย ยังไม่พัฒนาไปถึงเป้าหมายระดับที่สามก็ได้ เช่นองค์กรที่เป็นธุรกิจเอกชนหรือองค์การในภาครัฐ แต่หากเป็นองค์กรทางศาสนา พุทธ เช่น วัดสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเหล่านี้ (เช่น ภิกษุ) ตามพุทธธรรมแล้ว ก็ละชีวิตฆราวาสมาบวชก็เพื่อการศึกษาธรรม เผยแพร่พระธรรมคำสอน และปฏิบัติธรรม เพื่อความหลุดพ้น องค์กรเหล่านี้เป้าหมายการพัฒนาจึงขึ้นสู่เป้าหมายระดับที่สามได้เป้าหมายการพัฒนาบุคลากร ๓ ประการข้างต้น กล่าวโดยสรุปแล้ว คือการพัฒนาเพื่อให้มนุษย์มีชีวิตอันประเสริฐ ซึ่งจะต้องใช้หลักธรรมอริยสัจ ๔ ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค “มรรค” คือหนทางแห่งการพ้นทุกข์ซึ่งก็คือชีวิตอันประเสริฐนั่นเอง อริยมรรคมี ๘ องค์

หากกล่าวอย่างย่อก็คือหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป้าหมายการพัฒนามนุษย์แนวพุทธสามประการข้างต้น สามารถพัฒนาไปตามลำดับขั้นสามขั้นตอน กล่าวคือขั้นต้นเป็นการพัฒนาระดับศีลหรือไตรสิกขาที่ ๑ ซึ่งตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวาจา (การมีสัมมาวาจาชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และสัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์เฉพาะหน้า (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์)

ในขั้นตอนระดับกลางคือการพัฒนาที่ระดับสมาธิซึ่งเป็นเป็นไตรสิกขาที่สอง ตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวายามะ (มีความเพียรชอบ) สัมมาสติ (มีสติชอบ) และมีสัมมาสมาธิ (มีสมาธิชอบ) ซึ่ง

ประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ในระยะปานกลาง (สัมปรายิกัตถะประโยชน์)

การพัฒนาระดับสูงเป็นการพัฒนาไตรสิกขาที่สาม คือปัญญา ตรงกับอริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ (มีความคิดเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (มีแนวความคิดชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือ ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะประโยชน์) ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาและประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาเป็นปัจจัยอิสระที่กำหนดกระบวนการ เทคนิควิธีการรวมทั้งหลักธรรม คำสอนที่จะใช้พัฒนาจากความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง คือ

๑) พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติ ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ของธรรมชาตินั้น เมื่อธรรมชาติเป็นระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย มนุษย์ซึ่งเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งด้วย ก็จึงเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เป็นองค์รวมอันนี้การที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ เราเรียกว่า ความเป็นไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัย โลกทั้งโลก จักรวาลทั้งจักรวาล เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์มาเป็นพวกหนึ่ง หรือประเภทหนึ่งอยู่ในระบบนี้ มันก็อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนี้ด้วย จะเรียกว่า เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือไม่เป็น ก็เป็นไปโดยอัตโนมัติเท่านั้น

๒) ในเมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ก็ย่อมเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น เพราะฉะนั้น มนุษย์ทำอะไรขึ้นมา ก็มีผลในระบบเหตุปัจจัยนี้ กระทบต่อสิ่งภายนอกบ้าง กระทบตัวเองบ้าง และในทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก ก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย คือ ทั้งในมุมนิยามและปฏิภาณ ตัวเองทำไปก็กระทบสิ่งอื่น สิ่งอื่นเป็นอย่างไรมาก็กระทบตัวเอง ข้อสำคัญคือ มองไปให้ครบตลอดทั่วระบบความสัมพันธ์นี้

ว่าชีวิตและกิจกรรมกระทำของตนเอง ทั้งเป็นไปตามระบบเหตุปัจจัยแล้วก็ทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ละต้องฝึก ทางพระเรียกว่า เป็นทัมมะ คือ เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ข้อนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมาก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้จริยธรรมจึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน เช่น ทำให้จริยธรรมกับความสุข เป็นสภาพที่พัฒนาไปด้วยกัน หรือเป็นจริยธรรมแห่งความสุขหลักการนี้ถือว่า ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐ และมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง อันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

๔) ความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างหนึ่ง คือ การทำให้ความแตกต่างกลายเป็นความประสานเสริมเติมเต็มกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพเมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา ทำให้เกิดความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสนแล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนา คือ การทำให้คนสามารถทำความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด เครื่องวัดการพัฒนาของมนุษย์ที่แท้จริง คือ การที่ความสามารถยิ่งขึ้นๆ ในการทำให้ความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างมนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลายเกื้อกูลเอื้อประโยชน์แก่กันมากขึ้นเบียดเบียนกันน้อยลง และทำให้โลกอุดมสมบูรณ์งดงามเหมาะแก่การอาศัยมากยิ่งขึ้น

พระพุทธศาสนาได้แบ่งจุดหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ระดับคือ จุดหมายระดับโลกียะและระดับโลกุตระ การจะเข้าถึงแต่จุดหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกันเช่นกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

จุดหมายระดับโลกียะ ในการจะเข้าถึงจุดหมายระดับโลกียะนั้น สามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตในปัจจุบันและในเบื้องหน้า ประกอบด้วย

๑) ทิฐัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็นหรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) มีเงิน มีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไมตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

๒) สัมปรายิกัตถะ จุดหมายขั้นเลยตาเห็นหรือประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิตซึ่งทำให้เกิดความสุขลึกลับภายใน โดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้ง สุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ที่ได้ประพาสแต่ความดีงามสุจริต
- ค) ความแก้วกล่ามันใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหาพาชีวิตไป
- ง) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่^{๑๕}

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป้าหมายการพัฒนามนุษย์แนวพุทธสามประการข้างต้น สามารถพัฒนาไปตามลำดับขั้นสามขั้นตอน กล่าวคือขั้นต้นเป็นการพัฒนาระดับศีลหรือไตรสิกขาที่ ๑ ซึ่งตรง

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

กับอริยมรรคในข้อสัมมาวาจา (การมีสัมมาวาจาชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และ สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์เฉพาะหน้า (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์)

ในขั้นตอนระดับกลางคือการพัฒนาที่ระดับสมาธิซึ่งเป็นไตรสิกขาที่สอง ตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวาโยมะ (มีความเพียรชอบ) สัมมาสติ (มีสติชอบ) และมีสัมมาสมาธิ (มีสมาธิชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือประโยชน์เบื้องกลาง หรือประโยชน์ในระยะปานกลาง (สัมปรายิกัตถะประโยชน์)

การพัฒนาระดับสูงเป็นการพัฒนาไตรสิกขาที่สาม คือปัญญา ตรงกับอริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ (มีความคิดเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (มีแนวความคิดชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือ ประโยชน์เบื้องปลาย หรือประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะประโยชน์) ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาและประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาเป็นปัจจัยอิสระที่กำหนดกระบวนการ เทคนิควิธีการรวมทั้งหลักธรรม คำสอนที่จะใช้พัฒนาจากความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีวิธีการจัดการความรู้ โดยการนำ แนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่มาบูรณาการให้การเรียนรู้เข้าใจภายในองค์กร

๑. สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้^{๑๖}

การสร้างวิสัยทัศน์ในทางพระพุทธศาสนา ผู้บริหารระดับสูงมีหน้าที่ในการสร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริหารในระดับสูงสุดของพระพุทธศาสนาหรือองค์กรที่เป็นสังฆะ พระองค์มีขอบเขตในการจัดการวิสัยทัศน์อย่างชัดเจน เริ่มต้นจาก กรณีที่นครนนาฏบุตรผู้เป็นอาจารย์เจ้าลัทธิสันชีพ สาวกเกิดแตกกันพระจุนทเถระผู้เป็น

^{๑๖} เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

น้องชายของพระสารีบุตร เกรงเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา จึงเข้าพบพระอานนท์ จากนั้นพระอานนท์ได้พากราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงประเด็นปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน ในกาลครั้งนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสบอกพระจุนทะแนะให้รวบรวมธรรมภาสิตของพระองค์ และทำสังคายนา คือ จัดระเบียบทั้งโดยอรรถและพยัญชนะเพื่อให้พระภิกษุตั้งมั่นยังยืนสืบไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมอะไรเล่าที่พระผู้มีพระภาคของพวกเราตรัสไว้ดีแล้วประกาศไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ พวกเราทั้งหมดนี้แหละพึงสังคายนา ไม่พึงวิวาทกันในเรื่องนั้น เพื่อให้พระภิกษุตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๗}

จากตัวอย่างพุทธพจน์ที่นำมานี้ แสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้บริหารระดับสูงที่มีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกลและเป็นผู้ริเริ่มให้สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ คือ ให้จัดทำกรรณการร่ายกรองคำสอนของพระองค์ให้เป็นหมวดหมู่ ดังได้เห็นกรรณการร่ายกรองคำสอนที่นำมาเป็นประโยชน์และเรียนรู้ในปัจจุบันกาล อันได้แก่พระไตรปิฎก

๒. สร้างกลุ่มคน หรือ ทีมการจัดการความรู้ในองค์กร

ในเรื่องการจัดการความรู้สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างทีมงานเพื่อดำเนินงานในการจัดการความรู้ ตัวอย่างการสร้างกลุ่มคนทำงานที่เห็นได้ชัดคือ การทำสังคายนาในการจัดทำสังคายนานั้น ในสมัยที่ยังไม่ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน การจัดการความรู้จะใช้วิธีท่องจำและการท่องจำจะแบ่งหน้าที่กันตามแต่ใครจะสมควรเป็นผู้เชี่ยวชาญในส่วนไหน ตอนไหนของพระไตรปิฎก ลักษณะกลุ่มคนหรือทีมการจัดการความรู้จะมีบุคคลที่เรียกว่า เป็นอาจารย์ผู้ทรงจำ

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๒/๒๕๐.

พระไตรปิฎก ได้แก่ ทีฆภาณกะ หมายถึง ผู้สวดคัมภีร์ทีฆนิกาย (พระธรรมเทศนาหมวดยาว) มัชฌิมภาณกะ หมายถึง ผู้สวดคัมภีร์มัชฌมิกาย (พระธรรมเทศนาขนาดปานกลาง) ซึ่งการแบ่งนัยนี้เป็นการแบ่งงานกันในการท่องจำพระไตรปิฎก และมีผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขามีศิษย์ของแต่ละสำนักท่องจำตามที่อาจารย์สั่งสอน

การจัดทีมการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาเพื่อการทำสังคายนาในแต่ละทางคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธัมมปิฎกที่เรียกว่า อาจริยปริมปรา ตามสายแห่งอาจารย์ มีดังนี้ คือ สายวินัยปิฎก ได้แก่ (๑) พระอุบาลี (๒) พระทาสกะ (๓) พระโสณกะ (๔) พระสิคควะและ (๕) พระโมคคลีบุตร ติสสะ

สายสุตตันตปิฎก ไม่ได้ระบุไว้ในอรรถกถา มีกล่าวถึงเป็นการมอบหน้าที่ให้ท่องจำสืบ ๆ กันต่อมา ได้แก่ (๑) มอบให้พระอานนท์ ท่องจำสั่งสอนทีฆนิกาย (๒) มอบให้นิสิตทั้งหลายของพระสารีบุตร ท่องจำมัชฌมิกาย (๓) มอบให้พระมหากัสสปท่องจำสังคตนิคาย (๔) มอบให้พระอนुरุธ ท่องจำอังคุตตรนิกาย ส่วนขุททกนิกายไม่ได้กล่าวไว้ว่ามอบหน้าที่ให้ใคร

สายอภิธัมมปิฎก ได้แก่ (๑) พระสารีบุตร (๒) พระภททชิ (๓) พระโสณิตะ(๔) พระปิยชาลี (๕) พระปิยปาละ (๖) พระปิยทัสสี (๗) พระโกสิยปุตตะ (๘) พระสิคควะ (๙) พระสันเทหะ (๑๐) พระโมคคลีบุตร (๑๑) พระติสสทัตตะ (๑๒) พระธัมมิมะ (๑๓) พระทาสกะ (๑๔) พระโสณกะ (๑๕) พระเรวตะ

๓. สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ทบทวนองค์ความรู้และสอบทานจากผู้รู้

การสร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ในการทำสังคายนาแต่ละครั้งมีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนเป็นจำนวนมากเพื่อมาร่วมทำภารกิจให้ประสบความสำเร็จ เช่น ในการทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง มีพระอรหันต์ร่วมประชุมกัน ๕๐๐ รูป ใช้เวลาในการทำงานร่วมกัน ๗ เดือน งานจึงจะสำเร็จได้

ในการทำสังคายนาครั้งที่สอง มีพระเถระที่เป็นผู้ใหญ่ร่วมมือเป็นจำนวน ๘ รูป คือ (๑) พระสัพพกามี (๒) พระสาฬหะ (๓) พระชูชชโสภิตะ (๔) พระวาสวกคามิกะ (๕) พระเรวตะ (๖) พระสัมภูตะสาณวาสี (๗) พระยสสะ กากัณทกบุตร (๘) พระสุมนะ และยังมีพระสงฆ์อีกจำนวน ๗๐๐ รูป ร่วมปฏิสัมพันธกันปรารภข้อปฏิบัติย่อหย่อน ๑๐ ประการทางพระวินัย ซึ่งใช้เวลาในการกระทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ

นอกจากการทำสังคายนา ๒ ครั้งดังกล่าวข้างต้นแล้ว บรรยากาศการมีปฏิสัมพันธร่วมกันที่เกิดขึ้นมีอีกหลายครั้งต่อมา

๔. นำองค์ความรู้มา “ทดลองปฏิบัติจากของจริงด้วยการนำกระบวนการสร้างสติปัฏฐานมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน”

การเจริญสติในชีวิตประจำวัน เป็นขั้นตอนในการพิจารณาวิเคราะห์ สติ ปฏฐาน ๔ กับกิจกรรมธรรมดาๆ ทั้งหลาย ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นต้น

๑) ตามรู้กายหรือตามรู้ใจในทันทีที่ตื่นนอน จะเริ่มรู้ทันจิตใจของตนเองในทันทีที่รู้สึกตัว เช่น กรณีคนทำงาน พึงสังเกตความรู้สึก อาจจะได้ว่ารู้สึกเบื่อหน่ายเมื่อตื่นขึ้นและนึกได้ว่า วันนี้เป็นวันจันทร์ หรือรู้สึกสดชื่นและผ่อนคลายเมื่อนึกได้ว่า วันนี้เป็นวันศุกร์ (พรุ่งนี้ไม่ต้องทำงาน)

๒) ตามรู้ความเปลี่ยนแปลงทางกายและใจต่อไป ความแตกต่างของนักปฏิบัติกับไม่ปฏิบัติจะเห็นต่างกัน เช่น “เมื่อตื่นนอน คนทั่วไปอาจจะบิตขี้เกียจ แต่นักปฏิบัติอาจรู้สึกได้ถึงความปวดเมื่อยกาย และรู้ถึงความต้องการบิตขี้เกียจเพื่อแก้เมื่อย แล้วก็บิตขี้เกียจ ถัดจากนั้นก็รู้สึกถึงความสบายกายและรู้สึกถึงความรู้สึกผ่อนคลายทางใจที่เกิดตามมา และมีความรู้สึกทางใจ ที่ไม่ใช่คิด ว่ารูปกายหรือความรู้สึกทางใจทั้งหลายนั้น เป็นเพียงรูปธรรมหรือนามธรรมบางอย่างไม่ใช่ตัวเราและ เป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น”

๓) การเจริญสติบนถนน การเจริญสติบนถนน กรณีศึกษาคือ คนทั่วไปที่ต้องอาศัยรถประจำทาง กับคนที่ขับรถ การตามรู้ทันหรือรู้สึกตัวจะเห็นต่างกัน ตัวอย่างเช่น คนทั่วไปที่อาศัยรถประจำทาง ถ้าต้องรอรถนานก็หงุดหงิด กังวลกระสับกระส่ายเพราะกลัวไปทำงานสาย หรือเห็นรถประจำทางมาจะรู้สึกดีใจ แต่พอรถไม่จอดความรู้สึกดีใจก็เปลี่ยนไปเป็นความโกรธ จิตใจจะเหวี่ยงขึ้นลงตลอดเวลาคนปฏิบัติ จะมองเห็นสิ่งเดียวกันและอาจเกิดปฏิกิริยาของจิตในทำนองเดียวกัน แต่มีสติตามรู้ความเปลี่ยนแปลงของจิตอยู่เรื่อยๆ และจะมีความรู้สึกทางใจ (ไม่ใช่คิด) ว่ารูปที่เห็นและความรู้สึกทั้งหลายไม่ใช่ตัวเราแต่เป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น คนทั่วไปที่ขับรถ วันไหนรถติดไฟแดงบ่อยจะหงุดหงิด ปล่อยใจไปจมแช่อยู่กับความหงุดหงิดนั้น แต่นักปฏิบัติจะรู้ทันจิตใจของตนอยู่เรื่อยๆ และมีความรู้สึกทางใจ (ไม่ใช่คิด) ว่า ความรู้สึกทั้งหลายไม่ใช่ตัวเราแต่เป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น^{๑๘}

๔) การเจริญสติในเวลาทำงาน การเจริญสติในการทำงาน ตัวอย่างเช่น ทำงานที่ใช้ร่างกายได้แก่ รดน้ำต้นไม้ ทำความสะอาดบ้าน คนทั่วไปจะคิดว่าเราทำงานบ้าง ใจลอยไปที่อื่นบ้าง รู้สึกเมื่อยบ้าง แต่นักปฏิบัติจะมีความรู้สึกทางใจ ว่ารูปและความรู้สึกทั้งหลายไม่ใช่ตัวเราเป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น ตัวอย่างการทำงานที่ใช้สมอง ได้แก่ การเรียนหนังสือ หรือทำงาน คนทั่วไปจะรู้สึกทำงานส่วนนักปฏิบัติในช่วงทำงานไม่ต้องเจริญสติ เพราะจิตต้องดู ต้องฟัง ต้องคิดนึกให้รู้เรื่อง แต่เมื่อทำงานไปแล้ว เกิดมีสภาวะธรรม เกิดขึ้น เช่น ความสุขใจที่ทำงานสำเร็จดี หรือเกิดความทุกข์ใจที่ถูกตำหนิ จึงค่อยมีสติระลึกถึงสภาวะธรรมดังกล่าว จะมีความรู้สึกทางใจ (ไม่ใช่ความคิด) ว่ารูปและความรู้สึกทั้งหลายไม่ใช่ตัวเราและเป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น จนจิตใจเป็นกลางแล้วจึงตั้งใจทำงานด้วยสมาธิในการทำงานต่อไป

^{๑๘} พระปราโมทย์ ปาโมชฺโช, **ประทีปส่องธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๐), หน้า ๘๙.

๕) การเจริญสติเมื่อใช้ชีวิตในครอบครัวและสังคม นักปฏิบัติอาจมีใจที่ฟุ้งซ่านแปลงบ้าง แต่จะมีความรู้สึกทางใจ (ไม่ใช่คิด) สิ่งทั้งหลายไม่ใช่ตัวเราและเป็นเพียงสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น

๖) การเจริญสติเมื่อมีปัญหาชีวิตที่รุนแรง กรณีปัญหารุนแรง ได้แก่ เจ็บป่วย รุนแรง พิกุล ใกล้เคียง ลูกติดยา สามเณรหรือภรรยาอกใจ คนรักเสียชีวิต ธุรกิจมีปัญหา เป็นต้น

กรณีเช่นนี้คนทั่วไปจะเกิดความเครียดอย่างรุนแรงอาจถึงขั้นกินไม่ได้ นอนไม่หลับ และไม่สามารถมีสติแก้ปัญหาชีวิตได้ แต่นักปฏิบัติเมื่อเวลาที่มีความทุกข์ทางใจรุนแรง ต้องใช้ธรรมะช่วยแก้ปัญหาให้ดีที่สุด คือ ขจัดความเครียดหรือทุกข์ออกจากจิตใจเสียก่อนให้เหลือแต่ปัญหาจริงๆ แล้วใช้สติปัญญาแก้ที่สาเหตุ หากไม่ได้ผลให้ยอมรับความจริง หรือใช้เครื่องมือต่อไปนี้ช่วยลดความเครียด คือ

ก. เจริญวิปัสสนา ตามรู้ใจที่ทุกข์ รู้ทันความอยากที่จะให้หายทุกข์จนจิตเป็นกลางต่อความทุกข์และออกจากทุกข์ได้

ข. การยอมรับสถานการณ์ในเรื่องผลของกรรมหรือการกระทำอย่างใจเย็น

ค. การทำสมณน้อมจิตไปทำความสงบ นึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

ง. ปรึกษาคนที่ไว้ใจได้

๕. การประเมินผลของการปฏิบัติ

การประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้ในทางพระพุทธศาสนา จะเป็นเรื่องการสอบทานหรือประเมินผลในเรื่องการปฏิบัติภาวนา การประเมินจึงเป็นการประเมินในเรื่องผลของการภาวนาว่าเป็นอย่างไร เช่น การสอบอารมณ์ หรือการสอบทานเรื่องญาณธรรมแม้เหล่านี้ คือ ความโกรธความเป็นคนพูดเท็จ และความสงสัยย่อมมีในเมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ บุคคลผู้

มีสงสัยพึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้วตรัสไว้ธรรมเหล่านั้น เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ก็มีมา^{๑๙}

กล่าวโดยสรุป วิธีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๑. การสร้างวิสัยทัศน์ความรู้ คือ การรวบรวมพระธรรมพระวินัยด้วยการร้อยกรอง เรียกว่า การทำสังคายนา ๒. กระบวนการทำสังคายนาในแต่ละครั้ง ๓. สร้างกลุ่มคนทำงานด้านการจัดการความรู้ ๔. นำองค์ความรู้ไปใช้และทดลอง (ปฏิบัติจริง) ๕. การประเมินผลการปฏิบัติ ๖. ก้าวสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ^{๒๐}

นอกจากนี้ยังมีการจัดการความรู้เป็นเครื่องมืออีกอย่างของการดำเนินการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนาได้ปฏิบัติต่อเนื่องมายาวนาน

๑. การสวณะและปริพุจฉา

การฟัง ชักถาม สอบค้น หรือการสอบถามเหตุผล^{๒๑} ปริพุจฉา เป็นการปรึกษาสอบถามปัญหา กับ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาท มัวเมา อยู่เสมอตามเวลาอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง

การที่คนจะเป็นผู้มีความรู้ มีปัญญาจะต้องมันสอบถามด้วยเหตุผล ดังพุทธพจน์ที่กล่าวว่า บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะปริพุจฉา เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในศาสนานี้ เป็นผู้ไต่สวนในเรื่อง ในเรื่องที่ต้องการรู้ในลักษณะ ในเหตุ ในฐานะ และอฐานะ(ความเป็นไปได้และเป็นไปได้ไม่ได้) ญาณของเขา ย่อมแจ่มแจ้ง เพราะอาศัยการไต่สวน บุคคลนี้ชื่อว่าผู้มีปฏิภาณเพราะปริพุจฉา^{๒๒}

^{๑๙} ข.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๗๕/๗๑๐.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๔-๒๘๕.

^{๒๑} อ.ส.ต.ก.อ. (ไทย) ๓/๖๘/๒๐๓.

^{๒๒} ข.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๘/๓๘๖.

๒. ธรรมสากัจฉา เป็นการสนทนา

การสนทนา (สากัจฉา) หรือ การถกเถียงและการอภิปราย^{๒๓} เป็นลักษณะการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนบ่อยที่สุด ที่ทำให้ผู้ฟังไม่รู้สีกว่ากำลังถูกสอนแต่จะรู้สึกว่าการสนทนาปราศรัยกับพระพุทธองค์อย่างสนุกสนาน ซึ่งลักษณะการสนทนา พระพุทธองค์ทำหน้าที่ซักถามโยนปัญหาให้ขบคิด แล้วจึงดึงเข้าหาประเด็นที่ต้องการ โดยบางครั้งคู่สนทนาอาจสรุปได้เอง

ตัวอย่างเช่น “ภิกษุโสณะ” ได้บำเพ็ญเพียรขมกเขม่นในป่าสี่วันเดินจงกรมจนเท้าแตกทั้งสองข้างก็ไม่บรรลุผลที่ต้องการ วันหนึ่งนั่งครุ่นคิดอยู่ผู้เดียวว่าในบรรดาผู้ที่ตั้งหน้าทำความเพียรเราก็นับเป็นผู้หนึ่งซึ่งพากเพียรจนขนาดนี้แล้วจึงไม่บรรลุผลอะไร เราเองก็เป็นบุตรของตระกูลมั่งคั่ง โภคทรัพย์ก็มากมาย อย่ากระนั้นเลย เราลาสิกขาไปทำบุญทำทานรักษาศีล ตามวิสัยของอุบาสกผู้ครองเรือนจะดีกว่า

พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของภิกษุหนุ่ม จึงเสด็จมาเทศนาสั่งสอนเธอ พระองค์ทรงเลือกแบบสนทนาดังต่อไปนี้

ท่านพระโสณะทูลรับว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “โสณะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร เมื่อครั้งที่เธออยู่ครองเรือนนั้นเธอเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตีตมมิใช่หรือ”

ท่านพระโสณะทูลรับว่า “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “โสณะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร เวลาสายพินของเธอดึงเกินไปพินของเธอมิเสี่ยงใช้การได้หรือ”

ท่านพระโสณะกราบทูลว่า “ใช้การไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕/๓๒.

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “โสณะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร เวลาสายพินของเธอย่นเกินไป พินของเธอมิเสี่ยงใช้การได้หรือ”

ท่านพระโสณะกราบทูลว่า “ใช้การไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “โสณะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร เวลาสายพินของเธอมิถึง ไม่ย่นเกินไป ซึ่งอยู่ในระดับที่พอเหมาะ พินของเธอมิเสี่ยงใช้การได้หรือ”

ท่านพระโสณะทูลรับว่า “ใช้การได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “โสณะ เช่นเดียวกัน ความเพียรที่ปรารภเกินไปย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ฉะนั้น เธอจงตั้งความเพียรให้พอดี จงปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน และจงถือเอานิมิตในความเสมอกันนั้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “โสณะ เช่นเดียวกัน ความเพียรที่ปรารภเกินไปย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ฉะนั้น เธอจงตั้งความเพียรให้พอดี จงปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน และจงถือเอานิมิต ในความเสมอกันนั้น”^{๒๔}

กล่าวโดยสรุป การสนทนาเป็นกิจกรรมที่เป็นเครื่องมือให้เกิดความรู้ได้ด้วยปัญญาเป็นหนึ่งในการใช้เหตุผล วิริยะเป็นใหญ่ในการระดมพลัง ซึ่งวิธีการสนทนานี้ พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้พระสาวกใช้กัน เมื่อไม่สามารถตกลงกันได้บางเรื่อง บางประเด็น ทำให้สมาชิกขององค์กรเข้าใจบทบาทหน้าที่ของได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นอย่างดี

๓. การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่องเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการดึงความรู้ออกมาจากตัวคน ซึ่งพระพุทธองค์ใช้วิธีเล่าเรื่องในลักษณะที่เป็นชาดกบ้าง นิทานบ้าง ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องเล่าที่ทำให้เกิดเป็นความรู้ขึ้น คือ เรื่องนางอัมพปาลีศณิกา เป็นหญิงโสเภณีที่มีความงามมากได้รับการแต่งตั้งให้เป็น นางนครโสเภณี

^{๒๔} อภ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๕๓๔.

เป็นสมบัติกลาง นางได้รับตำแหน่งนี้เพื่อตั้งคุณนักร้องเที่ยวเมืองไพศาลีและนำทรัพย์เข้าประเทศมากมาย ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารแห่งมครรัฐมายังเมืองไพศาลี เรียกว่า เป็นข้าประจำพระองค์ผู้สืบทอดประทีปใจในวิธีการ “ตั้งคุณนักร้องจากต่างประเทศ” พระองค์จึงกลับไปตั้งสำนักคณิกาในลักษณะการเลียนแบบด้วย^{๒๕}

๔. พี่เลี้ยง

พี่เลี้ยงในพระพุทธศาสนา เทียบเคียงได้กับพระอุปัชฌาย์ ได้แก่ ผู้คอยดูแลเอาใจใส่คอยแนะนำพร่ำเตือนสัทธวิहारิก (ลูกศิษย์) ของตนมีหน้าที่หลัก ๒ อย่างคือเป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและ เป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร ตามกฎหมายสมณาคมนั้นได้กำหนดให้เขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลหนึ่ง ให้มีพระอุปัชฌาย์เพียงหนึ่งรูป เว้นแต่ มีกรณีพิเศษ^{๒๖}

๕. การสับเปลี่ยนงาน

การสับเปลี่ยนงานเป็นการยืมบุคลากรมาช่วยงาน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาศึกษาได้จากกรณีการตัดสินเรื่องภิกษุณีทอฆ มารดาของพระกัสสปะ นางได้บวชเข้าสำนักภิกษุณีของเทวทัต บวชไม่นานเกิดตั้งท้อง เทวทัตตัดสินความให้สละสมณเพศให้สึกออกไป นางเสียใจพูดอ้อนวอนอย่าลงโทษหนัก แต่อ้อนวอนไม่เป็นผล เพื่อนภิกษุณีพาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า นางท้องมาตั้งแต่ก่อนบวช แต่เพื่อให้เรื่องกระจายชัด จึงให้พระอุบาลีดำเนินการชำระอธิกรณ์ พระอุบาลีเชิญผู้เชี่ยวชาญมาพิสูจน์ มีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นประธาน มีนางวิสาขามหาอุบาลิกา อนาถบิณฑิก เศรษฐีและตระกูลอื่นๆ เป็นต้น นางวิสาขาเรียกตรวจดูมือ เท้าสะดือ ลักษณะครรภ์ นับวันนับเดือน พิสูจน์ชัดเจนว่า “นางตั้งครรภ์มาตั้งแต่ก่อนบวช” พระอุบาลี จึงประกาศตัดสินอธิกรณ์ท่ามกลางพุทธ

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑/๑๐๖-๑๐๘.

^{๒๖} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, อุปัชฌาย์, <<http://th.wikipedia.org/wiki/%>>, (๑๑ ก.ย. ๕๙).

บริษัท ๔ ว่านางภิกษุณียังมีศีลบริสุทธิ์ จึงกราบทูลพระ พุทธองค์ให้ทรงทราบ จากตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า มีการสับเปลี่ยนงานอย่างชัดเจน ให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตัดสินใจปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง^{๒๗}

๖. เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้แก่ การตอบปัญหาของท่านาคเสนและพระเจ้ามีลินท โดยการตั้งคำถามและตอบคำถาม หรือลักษณะการประชุมกันเป็นนิตยเพื่อให้เกิดเป็นเวทีในการสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน หรือการสนทนาธรรมกันระหว่างบุคคลต่อบุคคล เช่น การสนทนากับนิครนถ์ การสนทนากับขวานา หรือการสนทนากับพระเจ้าอชาตศัตรู

๗. ชุมชนแนวปฏิบัติ

ชุมชนแนวปฏิบัติ หมายถึง กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกันในเรื่องการแก้ปัญหาหรือความชอบในหัวข้อเดียวกัน เป็นพื้นที่ของผู้เชี่ยวชาญ ในพระพุทธศาสนา ความเป็นชุมชนแนวปฏิบัติมีความชัดเจนอย่างยิ่ง เนื่องจากพระพุทธเจ้าสอนให้รู้ทุกขโดยอาศัยปัญญาที่เป็นแสงสว่างแห่งการนำทาง พุทธศาสตร์เน้นความเชี่ยวชาญในการสำรวจกิเลสออกจากตัวด้วยความเชี่ยวชาญ

ในการฝึกจิต ยกย่องผู้ประพฤติธรรมทั้งหลาย ความเชี่ยวชาญที่น่ายกย่องที่สุดคือ ความเชี่ยวชาญทางปัญญารู้แจ้งแทงตลอดในปัญหา รู้ในองค์ประกอบที่เป็นบุพภาคของการศึกษา ที่เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการคือ ปรัตโฆสะ โยนิโสมนสิการและการปฏิบัติตามหลักกุฎติธรรม ๔ และคำกล่าวนีชี้ให้เห็นการแสวงหาภูมิปัญญาเพื่อนำมาเป็นเครื่องมือให้เกิดความชำนาญ โดยอาศัยพหุสูตร ๕ ประการ คือ

^{๒๗} พระกัศสปะ เอตทัคคะในทางผู้แสดงอันวิจิตร

ขั้นที่ ๑ พุทฺธสตา แปลว่า ฟังมาก เรียนมาก ท่องมาก รวบรวมข้อมูลได้มากเป็นการศึกษาเล่าเรียนจากข้อมูลต่างๆ จากอาจารย์ จากตำรา การไฝหาความรู้ต่างๆ

ขั้นที่ ๒ ธตา แปลว่า จำได้ จำหลักหรือสาระสำคัญให้ได้ว่าสิ่งไหนที่ควรจำเมื่ออ่านหนังสือจบเล่มหนึ่งๆ ต้องจับประเด็นหลักให้ได้ แล้วนำความจำประเด็นหลักๆ มาขยายความให้ได้

ขั้นที่ ๓ วาจา ปริจิตา คือท่องให้คล่องปาก หรือใช้คำพูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องชัดเจน

ขั้นที่ ๔ มนสานุเปกฺขิตา คือ เพ่งให้ขึ้นใจ คือใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนสามารถสร้างภาพพจน์ขึ้นในใจ

ขั้นที่ ๕ ทัฏฐิยา สปุฏฐิวิทฺธา คือขบให้แตก ด้วยทฤษฎี หมายถึง มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา สิ่งที่ยืนยันมาแล้ว สิ่งที่ย่องจนคล่องปากแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นใจ วาดภาพออกมาชัดเจนแล้ว สิ่งเหล่านี้จะต้องนำมาขบมาคิดตีให้แตก แล้วสามารถนำมาสรุปเป็นแนวคิดของตัวเองได้นำไปประยุกต์ใช้ได้

จากหลักการดังกล่าวข้างต้นประสานกับความรู้ความสามารถในการฝึกจิตโดยการฝึกปฏิบัติที่มีจิตมุ่งไปในทางเดียวกัน มุ่งมั่นด้วยความตั้งใจ พากเพียรสม่ำเสมอ บุคคลย่อมเป็นผู้รู้แจ้ง ฉะนั้นความเชี่ยวชาญเป็นสมบัติของหลักปรัชญาพุทธศาสตร์ เพราะพุทธศาสตร์นี้เริ่มด้วยปัญญาเพื่อไปจัดอวิชาที่ครอบงำมนุษย์ให้รู้เท่าทัน เพื่อปกป้องตนเองจากกิเลสทั้งหลาย^{๒๘}

๘. เพื่อนช่วยเพื่อน

ในพระพุทธศาสนาเรื่องเพื่อนช่วยเพื่อนที่เด่นชัดที่สุดคือ การเรียนรู้ธรรมของปริพาชกอุปติสสะกับปริพาชกโกลิตะเป็นเพื่อนกัน วันหนึ่งปริพาชกอุปติสสะ^{๒๙}ได้พบพระอัสสชิเดินบิณฑบาตอย่าง

^{๒๘} บุญทัน ดอกไธสง, การบริหารเชิงพุทธ (กระบวนการทางพฤติกรรม), (กรุงเทพมหานคร :สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๔-๒๘๕.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

สำรวจอยู่นอกเมืองราชคฤห์เกิดความเลื่อมใสจึงตามไปสนทนาด้วย ความย่อคือ “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความดับธรรมเหล่านั้นไว้ด้วย พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” เมื่อปริพาชกอุปติสสะฟังแล้วเกิดความรู้แจ้งได้โสดาปัตติผล ได้ลากลับรีบไปหาปริพาชกโกลิตะผู้เป็นเพื่อนแล้วกล่าวธรรมตามที่ได้รู้แจ้งมาให้ฟัง ผลปรากฏว่า ปริพาชกโกลิตะได้บรรลุโสดาปัตติผลด้วย

๙. การเรียนรู้โดยทบทวนการทำงาน (After Action Review) หรือ (AAR.)

การเรียนรู้เช่นนี้เทียบได้กับ การจัดให้มีประชุมเป็นนิตย หรือเพื่อนช่วยเพื่อนการปฏิบัติธรรมร่วมกัน หลังจากปฏิบัติแล้วมีการสอบถามณ์

๑๐. การเรียนรู้ภายหลัง

การเรียนรู้ภายหลัง ศึกษาได้จากกรณีที่พระอานนท์ทูลขอรับตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ ขอพร ๘ ประการดังต่อไปนี้คือ

- ๑) ถ้าจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
- ๒) ถ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
- ๓) ถ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์
- ๔) ถ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้
- ๕) ถ้าพระองค์จักไปสู่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
- ๖) ถ้าข้าพระองค์จะพาบริษัทซึ่งมาแต่ที่ไกลเพื่อเฝ้าพระองค์ได้ในขณะที่มาแล้ว
- ๗) ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
- ๘) ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์จักเสด็จมา

ตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก

๑๑. การออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

๑) บริหารฐานกาย

ก. การเดินจงกรม การเดินจงกรม หมายถึง การเดินเป็นเส้นตรงระยะไม่เกิน ๓ เมตร เดินไปเดินกลับ ขณะที่เดินนั้นจะต้องมีสติรู้อิริยาบถให้ทันปัจจุบัน การเดินจงกรมไม่ใช่การเดินชมธรรมชาติหรือเดินเพื่อการผ่อนคลายร่างกายหรือจิตใจ^{๓๐}

ข. การฝึกเคลื่อนไหวกาย การฝึกโยคะเป็นการบริหารกายที่มีท่าทางกายเป็นเครื่องกำหนด อาจจะมีจำนวนท่ามากน้อยตามต้องการ ใช้เวลาฝึกประมาณวันละ ๓๐ นาทีเป็นอย่างน้อย อาจฝึกในลักษณะทำให้เกิดสมาธิสงบนิ่ง คือ การเอาจิตไปจับอยู่กับการเคลื่อนไหวของกาย แต่หากต้องการฝึกในลักษณะพัฒนาให้เกิดปัญญา คือ การเอาจิตไปดูเพียงการเคลื่อนไหวของกาย เมื่อจิตไปเพ่งที่การเคลื่อนไหวให้รู้ทัน เมื่อเกิดเวทนาให้รู้ทัน เมื่อเหนื่อยเพลีย ไม่ชอบ ให้รู้ทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามรู้อารมณ์ไปเรื่อยๆ จนหมดเวลา

๒) บริหารฐานจิต

การนั่งสมาธิ ตัวอย่างการฝึกสมาธิเพื่อให้จิตสงบที่เรียกว่า ทำสมถภาวนา^{๓๑} หมายถึง จิตเรียบสม่ำเสมอ จับอยู่กับสิ่งใดมั่นคงอยู่กับสิ่งนั้น ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กระสับกระส่าย ไม่กระวนกระวาย จิตอยู่ตัวลงตัวแน่น เรียกว่า จิตมีสมาธิ ตัวอย่างการฝึกสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญา ที่เรียกว่า ทำวิปัสสนาภาวนา หมายถึงการตามดูรู้ทันความนึกคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดับไป ในความเป็นอยู่ประจำวันของตน ปฏิบัติธรรมอาจใช้สมาธิเพียงขั้นต้น ที่เรียกว่า ขณิกสมาธิ เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมตามหลักวิปัสสนา

^{๓๐} วรเดช ปัญจระคะ, การเจริญสติด้วยวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พิมพ์พรรณการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕-๖๒.

^{๓๑} สุรพล สายพานิชและคณะ, ประมวลธรรมเทศนาของหลวงพ่อบราโมทย์ ปาโมชโช, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๗-๒๖๘.

๓) บริหารฐานปัญญา จะพัฒนาปัญญาได้ต้องมีการเตรียมพร้อมจากการมีศีลที่ปกติ (มีวินัย) มีสมาธิที่เป็นจิตตั้งมั่นหรือสมาธิ ปัญญาจึงจะเกิดได้

ผลการศึกษาศึกษาองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า องค์การแห่งการเรียนรู้ที่มีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา มีเครื่องมือในการจัดการความรู้ตามแนวพุทธศาสนา ๑. การสวดและปริปัฏฐา ๒. ธรรมสากัจฉา เป็นการสนทนา ๓. การเล่าเรื่อง ๔. พี่เลี้ยง ๕. การสับเปลี่ยนงาน ๖. เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๗. ชุมชนแนวปฏิบัติ ๘. เพื่อนช่วยเพื่อน ๙. การเรียนรู้โดยทบทวนการทำงาน (After Action Review) หรือ (AAR.) ๑๐. การเรียนรู้ภายหลัง ๑๑. การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

หลักปฏิบัติองค์การแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพระพุทธศาสนา โดยมีวิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลักการพัฒนา ๓ ระดับ นอกจากนั้นยังมีวิธีการจัดการความรู้โดยบูรณาการกับสมัยใหม่

ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ

ก. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์สุขของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสังคมใหญ่ โดยเมื่อทรงจะบัญญัติพระวินัย (Rule) ขึ้นมาเพื่อเป็นกฎข้อบังคับข้อใดข้อหนึ่งจึงทรงตรวจสอบและทำความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานแห่งการยอมรับร่วมกัน การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์จึงเป็นการเกิดขึ้นเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์โดยส่วนรวม เพราะ

เป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร มีความเมตตา เอื้อเฟื้อแก่กันและกัน ซึ่งเป็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของสังคมที่มีขนาดใหญ่

ข. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

การบัญญัติพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อกำราบคนหน้าด้าน ผู้ที่ไม่มีความละอายในการประพฤติปฏิบัติตนที่นำความเสื่อมเสียมาสู่คนหมู่มาก โดยเป็นการกำหนดขอบเขตการประพฤติปฏิบัติ และเมื่อล่วงละเมิดก็มีโทษตามสมควรแก่กรรมนั้น ๆ อันเป็นการป้องกันและการกำจัดไปในตัว และในประการต่อมา ก็เพื่อเป็นการอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพราะบุคคลผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมต้องการอยู่อย่างสงบสุข มีความสันโดษเป็นพื้นฐาน แต่อาจจะได้รับความเดือดร้อนจากภิกษุผู้ทุศีล ทั้งกายกรรมและวจีกรรม เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เพื่อส่งเสริมคนดีและกำราบคนประพฤติชั่ว

ค. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง

เพื่อให้การปกครองเป็นไปสมกับเจตนารมณ์แห่งการปกครอง รัฐแต่ละรัฐจึงต้องตรากฎหมายขึ้นบังคับพลเมืองของตน ภิกษุแม้จะมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ มีการดำเนินชีวิตที่พิเศษแผนกหนึ่งแล้วก็ตาม แต่ภิกษุก็ยังต้องเป็นพลเมืองที่ต้องอยู่ภายในบังคับแห่งกฎหมายรัฐ เมื่อประพฤติดังเป็นการล่วงละเมิดกฎหมายของรัฐย่อมต้องเกิดความผิดต้องถูกลงโทษด้วย พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผลในการเข้าไปปิดกั้นความประพฤติที่เป็นการเข้าไปล่วงละเมิดกฎหมายรัฐด้วย ซึ่งเป็นการปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในสังวรวินัยแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมสำหรับปิดกั้นความชั่วและสำหรับอบรมฝึกหัดตนให้เป็นคนดี ทั้งนี้เพราะเป็นผู้คุมความประพฤติให้เป็นปกติ เป็นผู้ไม่ตกไปจากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดำเนินไปสู่หนทางอันสูงสุดคือ พระนิพพาน และเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนในการติดต่อหรือการดำรงอยู่ในสังคมทั่วไปได้อย่างสงบเรียบร้อยไม่ก่อโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ง. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่

สังคมสงฆ์เป็นชุมชนซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติฝึกอบรมตน และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นชุมชนที่มีคุณธรรมหรือประพฤติความดีไว้มากที่สุด รักษาวินัยซึ่งยากยิ่งที่ปุถุชนจะประพฤติได้ เป็นสมาคมของคนที่ดีโดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม

พระสงฆ์ถึงแม้จะเป็นผู้สำเร็จกิจหรือประโยชน์ของตนแล้วก็ยังต้อง ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ให้คนอื่นได้ประพฤติปฏิบัติตาม การเกิดขึ้นของสังคมหรือองค์กรคณะสงฆ์จึงเป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างของสังคมทั่วไป อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสยิ่งของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว เป็นผลดีแก่จิตใจ ทำให้คนมีจิตใจดีงาม ด้วยอาศัยความดีงามจากพระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อ เป็นกุศลพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

จ. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไป อันเป็นเหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้

นอกจากนี้ยังมีหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีให้ความหมายและประเภทของความรู้และมีเนื้อหาในเรื่องหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ พระพุทธศาสนามีเนื้อหาที่ตอบต่อสังคมถึงเรื่องหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีวิธีการปฏิบัติองค์กรเรียนรู้อย่างไร และหลักธรรมต่างๆ ที่จะนำเสนอตามกรอบของเนื้อหาตามแนวคิดและทฤษฎีจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ตามหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้

หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มี ๑๐ วิธี ได้แก่

- ๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา ๓) วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองเหตุการณ์ ๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ วิธีคิดแบบอริยสัจ ๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก ๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา ๘) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือ คิดแบบกุศलगาวนา ๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท โดยจำแนกแนววิธีคิดแบบวิภาษวาทออกไปในลักษณะต่างๆ ได้แก่ (๑) จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง (๒) จำแนกโดยส่วนประกอบ (๓) จำแนกโดยลำดับขณะ (๔) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (๕) จำแนกโดยเงื่อนไข (๖) จำแนกโดยทางเลือก หรือความเป็นไปได้อื่น (๗) วิภาษวาทในฐานะ วิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง คือ วิธีตอบปัญหา (ปัญหาพยากรณ์) ๔ อย่าง ได้แก่ เอกังสพยากรณ์ ตอบแ่งเดียว วิภาษพยากรณ์ การแยกแยะตอบ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม และรูปนะ การหยุดหรือ พับปัญหาไม่ตอบ

เป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ ประการ กล่าวคือ

- ๑) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสนองความจำเป็นขององค์การมีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ
- ๒) นอกจากพัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ทำงานอย่างมีความสุข มีสุขภาพจิตดี เป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ
- ๓) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพาน

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีวิธีการจัดการความรู้ โดยการนำแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่เป็นกรอบในการนำเสนอ กล่าวโดยสรุป วิธีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๑. การสร้างวิสัยทัศน์ความรู้ คือ การรวบรวมพระธรรม

พระวินัยด้วยการร้อยกรอง เรียกว่า การทำสังคายนา ๒. กระบวนการทำสังคายนาในแต่ละครั้ง ๓. สร้างกลุ่มคนทำงานด้านการจัดการความรู้ ๔. นำองค์ความรู้ไปใช้และทดลอง (ปฏิบัติจริง) ๕. การประเมินผลการปฏิบัติ ๖. ก้าวสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ

ผลสรุปการศึกษาองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่มีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา มีเครื่องมือในการจัดการความรู้ตามแนวพุทธศาสนา ๑. การสวณะและปริปัฏฐา ๒. ธรรมสากัจฉา เป็นการสนทนา ๓. การเล่าเรื่อง ๔. พี่เลี้ยง ๕. การสับเปลี่ยนงาน ๖. เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๗. ชุมชนแนวปฏิบัติ ๘. เพื่อนช่วยเพื่อน ๙. การเรียนรู้โดยทบทวนการทำงาน (After Action Reveiw) หรือ (AAR.) ๑๐. การเรียนรู้ภายหลัง ๑๑. การออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สรุปหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา โดยมีวิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลักการพัฒนา ๓ ระดับ นอกจากนั้นยังมีวิธีการจัดการความรู้โดยบูรณาการกับสมัยใหม่

หลักปฏิบัติการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา ตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ คือ (๑) เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม (๒) เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล (๓) เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง (๓) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่ (๕) เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

รูปแบบวิธีการคิดและมุมมองที่เปิดกว้าง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติบรรลุเป้าหมายขององค์กร จึงได้นำเสนอหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตามหลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มี ๑๐ วิธี

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันทำให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ เพื่อสานให้วิสัยทัศน์เป็นจริงด้วยแผนการปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปตามหลักปฏิบัติให้ตรงเป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ ประการ กล่าวคือ ๑) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๒) พัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ๓) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพาน หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม เพื่อการทำงานเป็นทีมโดยให้ทุกคน ตรงตามหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้แก่ จุดหมายของชีวิตแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ จุดหมายระดับโลกียะ คือ ทิฏฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน และระดับโลกุตระ สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลขาเห็นหรือประโยชน์เบื้องต้น การเข้าใจประโยชน์ทั้งสองอย่าง ทำให้เกิดการทำงานเป็นทีมร่วมกันได้ ทำให้เกิดผลดีต่อปัจจัยการผลิต และผลผลิตขององค์กรเป็นอย่างดี

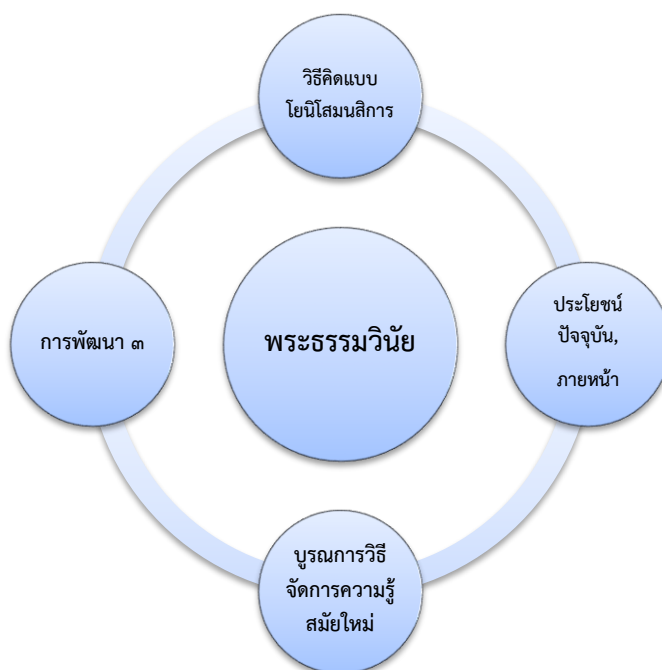
ความคิดความเข้าใจเชิงระบบ เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นภาพรวม ตรงกับหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย ๑. การสร้างวิสัยทัศน์ความรู้ คือ การรวบรวมพระธรรมพระวินัยด้วยการร้อยกรอง เรียกว่า การทำสังคายนา ๒. กระบวนการทำสังคายนาในแต่ละครั้ง ๓. สร้างกลุ่มคนทำงานด้านการจัดการความรู้ ๔. นำองค์ความรู้ไปใช้และทดลอง (ปฏิบัติจริง) ๕. การประเมินผลการปฏิบัติ ๖. ก้าวสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ และมีเครื่องมือในการจัดการความรู้ตามแนวพุทธศาสนา ๑. การสวณะและปริพุจฉา ๒. ธรรมสากัจฉา เป็นการสนทนา ๓. การเล่าเรื่อง ๔. ฟังเสียง ๕. การสับเปลี่ยน

งาน ๖. เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๗. ชุมชนแนวปฏิบัติ ๘. เพื่อนช่วยเพื่อน ๙. การเรียนรู้โดยทบทวนการทำงาน (After Action Reveiw) หรือ (AAR.) ๑๐. การเรียนรู้ภายหลัง ๑๑. การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สรุปหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา ได้แก่ วิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ หลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลักการพัฒนา ๓ ระดับ ประโยชน์ปัจจุบันกับประโยชน์ภายหน้า นอกจากนี้ยังมีวิธีการจัดการความรู้โดยบูรณาการกับสมัยใหม่

แผนภาพ

สรุปหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา

แผนภาพที่ ๓ สรุปหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา